

Fair player

Kukorelli István – akivel immár fél évszázados barátság köt össze – igazságos, tisztességes, becsületes játékos. Ezek a *fair* angol szó elsődleges magyar jelentései. Ezeket Tőle – mint igazi jó tanárebembertől – nemcsak a diákjai, hallgatói, hanem bárki tanulhatja, még a legjobb barátai is. A játék pedig, amit mindannyian játszunk, maga az életünk, benne a szakmánk, a hivatásunk. Az élet nevű játékot is igazságosan, tisztességesen és becsületesen kell játszani, ahogyan Kukó barátom kedvenc játékát, a futballt is. A *fair play*hez, a tisztességes játékhoz tisztességes szabályok és tisztességes játékosok kellenek. No és persze, tisztességes bíráskodás is. Ezekről szólt kedves barátom egész eddigi pályafutása, és erről szólok most én is. Hiszen a tisztességes játék lehet a cél maga. Ahogyan Madách Imre mondatja Ádámmal *Az ember tragédiájában*: „az élet küzdelem, s az ember célja e küzdés maga”.

A mondas szerint – amit Coubertin báró, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke tett világszerte ismertté – „Az olimpiai játékokban nem annyira a győzelem a fontos, mint inkább a részvétel, mert az élet lényege nem a hódítás, hanem a harc maga!” A „hódítást” fordíthatjuk uralomnak, a „harcot” küzdelemnek is, és akkor a mondat vége: az élet lényege nem a (más emberek feletti) uralom megszerzése, hanem a küzdelem maga! Ugyanerről így írt Vörösmarty Mihály a *Gondolatok a könyvtárban* című versében: „Mi dolgunk a világon? küzdeni Erőnk szerint a legnemesbekért.” Ami pedig a küzdelemben való részvételt illeti, ezzel kapcsolatban azt is hangsúlyozni kell, hogy nem akárhogyan lehet és kell részt venni és küzdeni: akik résztvevők kívánnak lenni, azoknak már előzetesen teljesíteniük kell egy részvételi szintet (szintidőt, magasságot, távolságot, gyorsaságot stb.), bizonyítva a felkészültségüket, majd pedig szigorúan be kell tartani a játékszabályokat. A játék, így az élet nevű játék is, komoly dolog; kell, hogy legyenek szabályai, és hogy azokat minden játékos betartsa. Erre a játékosok pl. az olimpia előtt esküt is tesznek. A szabályszegő játékos tehát egyúttal esküszegő is. Az elfogadott játékszabály mindenkire egyaránt kötelező norma, mintegy a résztvevők közmegegyezése a játék mikéntjében, lebonyolításában. Mint a jó, letisztult játékszabály, minden jó törvény is közösségi egyetértés abban, hogy mi a mindenkitől elvárt, a megengedett magatartás. A megegyezés (*pactum*) kötelez, *pacta sunt servanda!* Ez nem csupán olimpiai, szerződési jogi, de civilizációs alapelv is. Az egész társadalomra kiterjesztve: társadalmi szerződés. A többség akarata, a jogi norma, a törvény, a játékszabály, ha érvényesül, az a jog uralma. A kipróbált, tapasztalati úton bevált norma észszerű, igazságos, hasznos és tisztességes is, alkalmas arra, hogy a kollektív (emberi, társadalmi) játék kerete legyen. A keret túllépését versenybírók felügyelik, a szabályszegést büntetik, a súlyos szabályszegőket kizárják a versenyből. Ellenben a játékszabályok betartása, az önkéntes jogkövetés, a tisztességes játék önmagában is ér-

ték, mert „győzelem” a szabályszegés és a tisztességtelen játék, a tisztességtelen előny szerzésének kísértése felett. Minden *fair play* tehát önmagában véve is győzelem, minden ilyen játékos győztes. Így értendő a nem annyira a győzelem, sokkal inkább a részvétel fontossága.

A sportban érvényesülő játékszabályok tekintetében szigorú a jogegyenlőség: nincs helye sem eseti méltányosságnak, sem pozitív diszkriminációnak, kizárólag a teljesítmény és a *fair play* számít. A férfiak és a nők – eltérő biológiai adottságaik miatt – elkülönítve versenyeznek, a parasportolóknak, rájuk szabott játékszabályok alapján, külön versenyeket szerveznek (így paralimpiát is). A játékszabályok nem diszpozitívok, azoktól a versenyzők sem egyéni értelmezéssel, sem az ellenfelek – közös megegyezéssel – nem térhetnek el. Ha nem így lenne, a játék helyett is szabályalkotási és értelmezési vita folyna, győztest sem lehetne hirdetni, ellenben mindenki vesztes volna. Kis unokáimnál gyakran tapasztaltam ilyen – véget nem érő – játékszabály-alkotási és -értelmezési vitákat. Az újabb generációk általában is át akarják írni, vagy egyéni elképzeléseik, önös érdekeik szerint átértelmezni a régi játékszabályokat. Játékosonként változó, önző individuális szabály persze nem létezhet, az a mindenkire egyaránt kötelező norma a jog halálát jelentené, ami viszont a társadalmi közösség atomjaira bomlását, teljes szétesését eredményezné. Visszatérne a *homo homini lupus est*, a *bellum omnium contra omnes* állapot, az emberré válást megelőző állapot. Az öntörvényűség követelése a szélsőséges önző individualizmus megnyilvánulása, az önkény és az önkényuralom sajátos, új jelensége, az egyéni szabadság félreértése és túlhajtása. Valójában erőszakos egyének és szűk, kreált kisebbségek zsaroló hatalma alakulna ki a többség felett, az alapvető szabadságokat és az emberi jogokat a visszajúkra fordító zsarnokság, melyben nincsenek rendező elvek, igazságos, rendet teremtő és fenntartó normák. De ahol nincsenek mindenkire egyaránt kötelező játékszabályok, ott nincs tisztességes játék sem, ott nincs jog sem, nincs joguralom és jogállam sem. Az „individuális jog” uralmi eszközzé válhat egyes zsarnokságra hajlamos egyének és erőszakos kisebbségek kezében a többség felett.

Ahogy a magántulajdon, ugyanúgy a személyiségi jog, az egyes ember irányultsága és identitása, önrendelkezési szabadsága és önmegvalósítása is társadalmi felelősséggel jár. Az egyesek emberi rangja, embersége, műveltsége, civilizáltsága, „értéktartalma” összesítésben a családok és az egész társadalom minőségét, civilizáltságát adja. A „kiművelt emberfők sokasága”, ha egyúttal a tisztességes játékosok sokasága is, az a szabálytisztelő és szabálykövető játékosok sokasága! Ez minden tisztességes emberi játék lényege: abban minden játékos nyertes, az is, aki lemarad a dobogóról. Ebben a vonatkozásban a *fair play* egy nyertes-nyertes játék. A tisztességes emberek emberségének és az egész emberiség emberiségének is van egy eddig elért – nem túl magas, nem teljesíthetetlen – szintje, ami mindenkire kötelező, ami alá tilos visszamenni, visszasüllyedni. Ez a természet és az élővilág védelmében kimunkált, de az ember és az emberi társadalom védelmében is használható *non derogation principle* jogelve, az eddig elért minőségi és védettségi szint lerontásának tilalma. Az igazi nagy

probléma ezzel kapcsolatosan az *oklokrácia* problémája, ha a társadalom többsége nem képes vagy nem hajlandó teljesíteni ezt a mindenkire kötelező minimumszintet sem. A lefelé tendáló tömegdemokrácia többségi akarata is minden esetben törvény? Vagyis a tömegdemokrácia valójában oklokrácia? És a legnehezebb kérdés, hogy ennek ellenszere egy élcsapat legyen-e, egy ideológiai, mozgalmi, politikai elit, aki a nép helyett, a nép nevében és érdekében jobban tudja, mi is (kellene hogy legyen) a valódi népakarat?! Ez maga a bolsevizmus, ilyen élcsapatok voltak a (marxista-leninista, maoista) kommunista pártok. Ezeknek ma is akadnak követőik, akármilyen politikai irányzatot, ideológiát vagy érdeket követnek is. Ők a hivatásos forradalmárok, valójában toleranciahiányos – gyakran emberi joginak álcázott – mozgalmárok, megélhetési aktivisták, akiknek egzisztenciális érdeke a permanens forradalom, sőt, az anarchia is. A zavarosban a legkönnyebb halászni, például politikai közhatalomra szert tenni, közpénzből lázadni, kártérítésért perelni, a perlésből bizniszt csinálni, a jogvédelemből hasznot húzni. Kevésbé kockázatos, mint a tőzsdei spekuláció. Ha pedig a hivatásos forradalmároknak – akiket Bibó István a demokrácia legnagyobb ellenségének tartott – önjelölt vezére is akad (mindig akad!), készen áll a személyi kultusz és a totális diktatúra jól ismert receptje. Ők mondják meg, mi a te véleményed, mit és hogyan szólj, sőt azt is, hogy miről mit gondolj. Ezek egyikét most politikai korrektségnek hívják, brosúráit és oktatását érzékenyítésnek nevezik. Mármint újbeszélül, amely nyelvet jól beszélték már a 20. századi totális diktatúrák is. Ha a nép nem tanul a saját múltjából, nem lát át a fondorlatos hazugságokon, újra és újra zsarnokot választ maga fölé. Holott a csapatkapitány tisztessége első számú feltétele a csapat tisztességének és a tisztességes csapatjátéknak. A fair playnek. Ami a politikában is fontosabb, mint a győzelem. Mert tisztességes játékkal szabad veszíteni, tisztességtelennel győzni is tilos!

Ha egyesek vagy kevesek akarata is joggá válhat, nagyon is indokolt még mindig és újra feltenni a kérdést: Mi a jog? Most olvastam Brian Z. Tamanaha azonos című tanulmányát a digitális online Univerzális Tudástár jogtudományi tanulmányai között, és megtudtam, hogy a kérdésre nincs egyetlen és kizárólagos egzakt válasz. Jogtudósok, jogfilozófusok százai-ezrei könyvtárakat írtak tele a kérdésről, mégsem tudjuk pontosan: mi a jog. E nélkül azonban azt sem tudhatjuk pontosan, mi a jogállam, és mi a joguralom! De hát hasonlóan vagyunk az idővel vagy a szabadsággal is, tudjuk és érzékeljük, hogy vannak, és különösen megérezzük a hiányukat. Szabadság nélkül, ugyanúgy, mint a levegő nélkül, megfulladunk, nem tudunk élni, létezni. És idő kell hozzá – gyakran túl hosszú idő –, míg erre rájövünk. A jogról is tudjuk, hogy van, nélküle nem létezne az emberi társadalom, sem annak kisebb közösségei, sőt nem „működne” – mert nem vált volna emberré – maga az ember sem. Ahogyan szabályok nélkül nem lenne sport és más játékok, az élet nevű játék sem. Ilyen, legtágabb értelemben a jog: rendezőelv, amely elvek, azaz értékek mentén kialakítja és fenntartja a társadalmi rendet, és elrendezi az emberek életviszonyait. Neveli, jobbjítja az embert. A jog az értékalapú rendezettség garanciája. Aki megtartja a rendet, azt megtartja a rend is. Aki a jogot és a kiforrott és letisztult társadalmi értékrendet

követi, az biztos úton jár, a jó és közös cél felé halad. Akinek vannak elvei, értékei, az maga is értékesebb lesz általuk. De nem mindegy, kitől ered, honnan származik, hogyan születik a jog, ki és mi a forrása, ki mondja meg, melyek a rendező elvek és értékek, mi a jog tartalma. A nagy számú magyarázat három fő csoportba sorolható.

Az első, hogy a jog az emberek közötti életviszonyokból, a szokásos, tipikus magatartásokból nő ki, a sokak által helyeselt jó szokások válnak mindenki által követendő normákká. Ez a jog alulról építkezve válik jogrendszeré. A felek és a bírók által kimunkált jó eseti megoldások (precedensek) válnak absztrakt normákká. Az új élethelyzetekben, változó körülmények között nagy a felek szabadsága az új megoldásokra, új szokások, új jog alkotására. Ez nagyobb társadalmi szabadsággal, de egyúttal nagyobb felelősséggel is jár. Az ilyen jog uralma (*rule of law*) rokon a nép uralmával, a demokráciával; a joguralom és a népuralom ikertestvérek.

Amióta a többségi elven és képviseleti alapon működő állam átvette a jogforrás szerepét és a jogalkotás feladatát, elterjedt az a nézet, hogy a jog: állami parancs, kötelező előírás. Ez a jog felülről építkezik és válik koherens jogrendszeré, ami lefedi a társadalom életét, sőt – ha túl részletező a szabályozás –, a hétköznapi emberek mindennapi életét is. Az ilyen jog az állam totális uralmává fajulhat a társadalom (és benne minden egyes ember élete) felett. Az ilyen elfajulás megelőzésére született a 20. század totális diktatúráival szemben a jogállam (*Rechtsstaat*) eszméje, a korlátok és ellensúlyok szervezeti rendszere. A jogállam azért paradoxon, mert ezt az eszmét is a jogalkotó állam teszi valósággá. A paradoxon feloldásához itt is fejlett és erős demokráciára, kiművelt emberfők sokaságára, és főleg a szervezetrendszer kiépítő és működtető tisztességes politikusokra, *fair playerekre* van szükség.

A harmadik nézetcsoporthoz szerint a jog az isteni és a természeti törvényeknek, a jó erkölcsöknek, sőt magának az erkölcsi jónak a megvalósítási eszköze. Mivel ez a forrás az ember szívébe van írva, az ilyen jog belülről építkezik és oda is hat vissza, célja az ember, mint erkölcsös lény (*homo etikus*) tökéletesítése. Ez nem a jog és a jogállam uralma az ember és a társadalom felett, hanem a jóerkölcs uralma a jog és az állam felett, és persze közvetve az ember felett is. Ezt a nézetet az előző két nézet hívei – többnyire – vehemensen tagadják. Azok esetében az emberek magukat képzelhetik elveket, értékeket, normákat teremtő hatalomnak, utóbbi esetben azonban maguk is alá vannak vetve egy ilyen – tőlük független – külső teremtő erőnek.

Az igazság persze e három fő nézetcsoporthoz részigazságaiból tevődik össze. Kár lenne bármelyik nézet kizárólagosságára törekedni. Az emberiség történelme során már mindhárom jogfelfogással sikerült súlyosan visszaélni, a jogot a gyengébbek, a kiszolgáltatottak, a függő (alárendelt) helyzetben élők, a hátrányos helyzetűek, általánosságban az ember ellen fordítani. Holott, ami- ben egyezsége kellene jutni, az éppen az, hogy – eredjen akárhonnan – a jog van az emberért, nem az ember a jogért (főleg nem a jogalkotó állam hatalmáért). Mindhárom nézetcsoporthoz a pozitív elemeket kellene ötvözni. Az arányokra

és a hatékonyságra, a várható hatásokra persze nagy figyelmet kell fordítani. A közös mérce az ember embersége, az ember szolgálata. Jó jog az, ami az ember javát szolgálja. Sőt, csak az nevezhető jognak, ami által az emberből még jobb ember lesz.

Végezetül röviden szólnék még a bíráskodásról, mivel a barátommal két évig bíráskodtunk együtt az Alkotmánybíróságon. Milyen legyen a jó bíró? Van bíró, aki mindent lefúj, amit ő szabálytalanságnak gondol, széttördeli a játékot, ilyenkor a mérkőzés nem a játékról, hanem a bíráskodásról szól. Nem véletlenül vesznek igénybe újabban a bíráskodáshoz technikai (objektív) eszközöket is. „Határesetekben” persze a videofelvételt is a bíró értelmezi. A végső szó kimonodásának joga azonban nem a végső és legfőbb hatalmat, hanem a végső és legfőbb felelősséget jelenti. Van bíró, aki semmit nem fúj le, mindent elnéz, engedi a kemény játékot, olykor a durva belemenéseket is. Így a játékosok, akik focizni ugyan nem tudnak, egyre agresszívebbek lesznek, a játék eldurvul és a szabálytalanságokról szól. És vannak bírók, akik keresik az arany középutat. Tudják, hogy a bíráskodás is a játék része, de a meccset a játékosok játsszák, és a mérkőzésnek a játékról kell szólnia. Mi igyekeztünk jó bírók lenni. A barátomnak ez könnyebb volt, mert Ő nemcsak szeretett, tudott is focizni, jó játékos is volt. Hidegkuti, Bozsik, Göröcs jutnak róla az eszembe: kiváló középpályások, irányítók, karmesterek, előkészítők, gólpaszt adók. Kiszolgálják a csatársort, de ha kell, gólt is lőnek, besegítenek a védekezésbe is. Intelligens, technikás, finom játékosok. Példaképek. A legértékesebbek a pályán, ők a tisztességes játékosok, akiknek leginkább köszönhetően tisztességes a játék.

Lenkovics Baranbás

•
Kukorelli István 60. születésnapjának ünnepi köszöntése 2012-ben. Balról jobbra, hátsó sor: Sente Zoltán, Erdős Csaba, Karácsony Gergely, Szabó Eszter, Szalai Gyula, Kukorelli István. Balról jobbra első sor: Smuk Péter, Váczi Péter, Galliné Kamilla, Bihari Mihály